

ارزیابی نگرش جامعه میزبان به توسعه گردشگری در مناطق روستایی

عباس امینی *

سمیرا بختی **

فرهاد باباجمالی ***

چکیده

گردشگری یک فعالیت مبتنی بر منبع است و وابستگی مستقیمی به جاذبه‌ها و خدمات دارد، اما در عین حال توسعه موفقیت‌آمیز آن مستلزم پذیرش گردشگر توسط جوامع میزبان، بویژه در مناطق روستایی است. بنابراین درک واکنش جامعه محلی و عوامل مؤثر بر آن، در راستای مشارکت و حمایت مطلوب جامعه روستایی از توسعه گردشگری امری ضروری به شمار می‌آید. هدف این پژوهش، شناخت ادراک جامعه محلی نسبت به پیامدهای توسعه گردشگری در میان ساکنین روستای دما، از توابع دهستان مهردشت در نجف‌آباد اصفهان بوده است. با مرور برخی از متون موجود، عمده‌ترین شاخص‌های ارزیابی نگرش جوامع میزبان به توسعه گردشگری و پیامدهای آن در حوزه‌های مختلف محیطی، کالبدی، اقتصادی و اجتماعی، شناسایی و با طراحی و اعتبارسنجی پرسشنامه‌ای، داده‌های مورد نیاز از طریق مصاحبه با ساکنین روستا گردآوری شد. مطابق نتایج حاصل از ارزیابی نگرش مردم محلی، توسعه گردشگری تأثیرات مثبت گسترده‌تری بر کالبد و تا حدی وضعیت اقتصادی ساکنین روستا داشته است، اما پیامدهای آن در زمینه‌های محیطی و اجتماعی، منفی و شدیدتر ارزیابی گردیده است. مثبت بودن ارزیابی جامعه محلی نسبت به تأثیرات اقتصادی و کالبدی می‌تواند ناشی از کوتاه‌مدت بودن بروز و ادراک این تأثیرات باشد، در حالی که تأثیرات منفی در حوزه‌های حساس تر محیطی و اجتماعی، در بلندمدت می‌تواند تأثیرات مثبت آن را نیز تحت تأثیر قرار دهد. لذا برنامه‌ریزی برای مواجهه و مقابله منطقی با این تأثیرات، اقدامی لازم و ضروری به نظر می‌رسد، در غیر این صورت، چشم‌انداز توسعه گردشگری در این روستا چندان روشن و خوش‌بینانه نخواهد بود.

واژگان کلیدی: گردشگری، مناطق روستایی، نگرش جامعه میزبان، روستای دما.

* استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده علوم جغرافیایی و برنامه‌ریزی، دانشگاه اصفهان
** دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی توریسم، دانشکده علوم جغرافیایی و برنامه‌ریزی، دانشگاه اصفهان
*** استادیار دانشگاه هنر اصفهان (نویسنده مسئول) komshl@yahoo.com

مقدمه

امروزه صنعت گردشگری یکی از منابع مهم درآمدی و در عین حال از عوامل مؤثر در تبادلات فرهنگی بین جوامع و کشورهای مختلف است و به عنوان گسترده‌ترین صنعت خدماتی جهان، حائز جایگاه ویژه‌ای است. از این رو بسیاری از کشورها در رقابتی نزدیک و فشرده، در پی افزایش بیش از پیش منافع و عواید خود از این فعالیت بین‌المللی هستند. گردشگری در بستری جغرافیایی صورت می‌گیرد که متشکل از عواملی است که به نوعی بر آن تأثیر گذاشته و از آن تأثیر می‌پذیرد. گردشگری می‌تواند اثرات متفاوتی قابل توجهی در منطقه گردشگرپذیر بر جای بگذارد. این اثرات می‌توانند اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و زیست‌محیطی باشند. با توجه به پیچیدگی و گستردگی فعالیت‌های گردشگری، اثرات ناشی از آن نیز ابعاد به هم پیوسته بسیاری دارد که باید در مطالعه اثرات گردشگری به آنها توجه شود. نوع و میزان اثرات گردشگری در یک مقصد از عوامل متعددی متأثر می‌شود. از جمله مهم‌ترین این عوامل، ویژگی‌های جوامع میزبان و میهمان و ماهیت فعالیت‌های گردشگری در مقصد است. اثرات گردشگری روستایی را بطور خلاصه می‌توان نتایج حاصل از فرایند نسبتاً پیچیده‌ای بین گردشگران، میزبانان و سکونتگاه‌های میزبان تعریف نمود (Kandel and Brown, 2006: 278). گرایش و حمایت ساکنین، یکی از مؤلفه‌های کلیدی در رویکرد توسعه پایدار گردشگری محسوب می‌شود. در این حال گردشگری می‌تواند عامل عمده تغییر سیستم اجتماعی، سیاسی و فرهنگی در منطقه مقصد باشد که گاهی منجر به تغییر اجتماعی و یا حتی مسائل پیچیده‌تر می‌شود. پتانسیل گردشگری در هر روستا بیش از هر چیز به سرمایه‌های جغرافیایی، کیفیت مناظر طبیعی و آثار تاریخی و فرهنگی بستگی دارد.

گردشگری به مفهومی که در حال حاضر به آن توجه می‌شود، در کنار سایر فعالیت‌های عمده اقتصادی جوامع از جمله کشاورزی، صنعت و خدمات، به عنوان بعد چهارم از فعالیت‌های اقتصادی که تحت عنوان تجارت نامرئی از آن یاد می‌شود، خود را شناسانده است و فرصتی است که چنانچه یک منطقه جهت استفاده از آن، توانمندی‌های لازم را داشته باشد، می‌تواند با گسترش زمینه‌های جذب گردشگر، اشتغال‌زایی و درآمد منطقه را افزایش دهد. بر این اساس، لازم است ضمن شناخت وضعیت منطقه مورد مطالعه، پتانسیل‌های طبیعی و انسانی لازم جهت گسترش این امر را مورد مطالعه قرار داده و با توجه به برآورد قابلیت‌ها و تنگناها برای دستیابی به این امر، برنامه‌ریزی کرد. صنعت

گردشگری با سرعت بسیار زیاد در حال توسعه و گسترش است. بنابراین جهت شناخت تمام ابعاد و زوایای آن، نیاز به مباحث مقدماتی و نظری عمیق، جامع و کامل از این پدیده نوظهور داریم. گردشگری مجموع پدیده‌ها و ارتباطات ناشی از کنش متقابل میان گردشگران، سرمایه، دولت‌ها و جوامع میزبان، دانشگاه‌ها و سازمان‌های غیردولتی، در فرایند جذب، حمل و نقل، پذیرایی و کنترل گردشگران و دیگر بازدیدکنندگان است (Weaver, 1988: 319). این روند زمینه‌های تعامل فرهنگی و زیست‌محیطی را بین میزبان و گردشگر و محل گردشگری فراهم می‌کند. از این رو، برای همه کشورها بویژه آنها که هم‌مایند از این صنعت درآمد کسب کنند و هم‌نگران مسائل ارزشی، فرهنگی، زیست‌محیطی و بهداشتی خود هستند، شناخت مفاهیم گردشگری و بازشناخت آن و جهت‌گیری عرضه و تقاضا برای ساماندهی جریان بازار گردشگری در اولویت اول قرار دارد (پاپلی یزدی و سقایی، ۱۳۸۹: ۱۲). گرچه گردشگری بالقوه می‌تواند به‌عنوان یک منبع مالی جدید، با بهبود وضعیت اقتصادی مردم محلی در جوامع روستایی، کاهش فقر و افزایش اشتغال‌زایی (Sebele, 2010؛ Giaoutzi and Nijkamp, 2006؛ Lee and Fossati and Panella, 2000؛ Breidenhann and Wickens, 2004؛ Chang, 2008)، ابزاری برای توسعه مناطق روستایی باشد، اما زمانی که یک جامعه محلی به مقصدی برای گردشگری تبدیل می‌شود، کیفیت زندگی و نظام‌های ارزشی و آداب و سنن آن نیز تحت تأثیر قرار می‌گیرند (Gnoth and Zins, 2013: 1). به همین دلیل است که در کشورهای توسعه یافته این امر با خط‌مشی‌های کشاورزی در ارتباط است و غالباً به‌عنوان راهبردی برای حفظ محیط زیست و فرهنگ سنتی روستایی ارتقا داده می‌شود (قادری و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۸). در همین راستا، ارزیابی ظرفیت جامعه‌های محلی برای توسعه موفقیت‌آمیز گردشگری، از جمله موارد مدیریتی و الزامات برنامه‌ریزی توسعه گردشگری بویژه در جوامع روستایی است و چنانکه ضیایی و دیگران (۱۳۹۲) بیان می‌کنند، ارزیابی ظرفیت جامعه، گام مهمی در استراتژی‌های جوامع در حال توسعه برای توسعه گردشگری خواهد بود. با این همه می‌توان گفت مدل‌های توسعه گردشگری در هر منطقه جغرافیایی ارتباط تنگاتنگ با حوزه‌های جمعیتی همان مناطق دارد و این امر برنامه‌ریزان را ملزم به شناخت رفتارهای جامعه میزبان خواهد ساخت. این نکته دارای ظرایفی است که عدم رعایت آن منجر به کنش و واکنش‌های پیچیده‌ای در این گونه مناطق می‌شود، به نحوی که هر دو جامعه هدف یعنی میزبان و میهمان را ممکن است

دچار آسیب نماید. بنابراین در مجموع، توسعه گردشگری روستایی بخشی از بازار گردشگری و منبع بالقوه‌ای برای اشتغال و درآمد و ابزار بالقوه‌ای برای توسعه جوامع روستایی، دارای روابط متقابلی با توسعه روستایی است و ارتقای هرکدام می‌تواند بر دیگری اثر مثبت داشته باشد (Arntzen et al., 2007).

روستای هدف و مورد مطالعه حاضر، دماپ یکی از باسابقه‌ترین روستاهای گردشگری ایران و از کهن‌ترین روستاهای منطقه نجف‌آباد است که در همه فصول سال می‌تواند با توجه به پتانسیل‌های موجود خود جاذب گردشگرانی از داخل و یا خارج از کشور باشد. مانند هر مقصد گردشگری دیگری، مطالعه نگرش مردمان و ساکنین این روستا به مقوله گردشگری و نحوه مواجهه و رفتار آنان با گردشگران، هم از سویی برای جذب و حضور گردشگر و هم برای تداوم این فعالیت به عنوان فرصت پایداری برای کمک به رشد و توسعه روستا، حائز اهمیت و درخور مطالعه جدی به عنوان راهنمای ارزشمندی برای برنامه‌ریزان و دست‌اندرکاران در آینده است. این اهمیت زمانی بیشتر قابل درک است که تأثیرات کوتاه‌مدتی که رونق گردشگری در توسعه روستاها در اثر تغییراتی که در شکل و شمایل و ظاهر کالبد روستا بوجود می‌آورد^۱ و حتی از نظر درآمدزایی و اشتغال، ممکن است از سوی ساکنین بسیار مثبت ارزیابی بشود ولی تأثیرات اجتماعی و فرهنگی و حتی محیطی آن دارای تبعات ماندگارتری است که معمولاً هم با تأخیر بروز یافته و ادراک می‌گردد. تبعات و تأثیراتی که چه بسا با اهداف اولیه‌ای در برنامه‌ریزی، توسعه زیرساخت‌ها و سرمایه‌گذاری‌های صورت گرفته برای توسعه گردشگری در مناطق روستایی مد نظر بوده است، دارای ناهمخوانی و تعارض باشد.

در انتها و در راستای ضرورت طرح و بررسی مسئله مورد مطالعه، با اشاره‌ای به دو مطالعه انجام شده مشابه دیگر، این ضرورت را مورد توجه قرار خواهیم داد. پتانسیل‌های بالقوه گردشگری، چنانکه بررسی اقتصادسنجی و مبتنی بر تحلیل اقتصادی داده-ستانده رفیعی‌دارانی و براتی (۱۳۹۳) در رابطه با ظرفیت و نقش بالقوه این صنعت در ایجاد اشتغال نشان می‌دهد، مستلزم برنامه‌ریزی‌های سنجیده‌ای برای به فعلیت درآوردن و بهره گرفتن از آن در برنامه‌ریزی‌های منطقه‌ای است. در صورت چنین برنامه‌ریزی‌هایی، مطابق نتایج این مطالعه، افزایش یک درصدی در سرمایه‌گذاری صنعت گردشگری، حتی قادر است تا بیش از ۱۵ هزار نفر شغل در کل اقتصاد منطقه بزرگی چون استان خراسان رضوی ایجاد

نماید. در غیر این صورت و آن طوری که در حال حاضر، گردشگری با مقاصد روستایی و تنها تحت عنوان گردشگری روستایی اما در جهت منافع دیگر بخش‌ها و بازیگران جامعه صورت می‌گیرد و به رشد خود ادامه می‌دهد، نه تنها نمی‌تواند رهاوردی از جنس پتانسیل‌های بالقوه خود برای جوامع هدف روستایی داشته باشد، بلکه به بهای اثرات کوتاه‌مدت و محدود مثبت و تأثیرات منفی و بلندمدت‌اش برای جوامع روستایی، منافع بیشتری برای بخش‌های دیگری خواهد داشت. برای نمونه، ارزیابی‌ای که مبتنی بر دیدگاه‌های جامعه محلی از اثرات توسعه به این گونه گردشگری در جوامع روستایی شهرستان فومن، یکی از پویاترین مقاصد گردشگری در مناطق روستایی کشور، صورت گرفته است (سجادی و احمدی، ۱۳۹۲)، نشان می‌دهد که انباشت زباله و آشغال در محیط‌های زیست روستایی، بارزترین رهاورد توسعه گردشگری در مقاصد روستایی این شهرستان بوده و در مقابل، ایجاد و افزایش درآمدهای حاصل از آن متوجه دستگاه‌های دولتی مانند دهیاری‌ها، شهرداری‌ها و بخش‌داری‌ها بوده است.

مبانی نظری

در میان فعالیت‌های بشری کمتر فعالیتی است که همچون گردشگری توانسته باشد توجه همزمان محققان شاخه‌های مختلف علمی را به خود جلب نماید (کاویانی و دیگران، ۱۳۸۶: ۳۲). گردشگری فعالیتی گسترده است که دارای تأثیرات اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی زیادی بوده است (علیزاده، ۱۳۸۲: ۵۷). در دهه‌ی پایانی قرن بیستم بسیاری از برنامه‌ریزان اجتماعی-اقتصادی در کشورهای اروپایی گردشگری را روشی مطمئن با چشم‌اندازی بسیار روشن برای توسعه‌ی روستاها به ویژه محروم‌ترین آنها معرفی کرده‌اند (رکن‌الدین افتخاری و قادری، ۱۳۸۱: ۲۳) و امروزه به دلیل اثرات چشمگیری که این فعالیت‌ها در اقتصاد مناطق پذیرنده گردشگران بر جای می‌گذارد، توجه فراوانی به این زمینه از فعالیت‌ها می‌شود. پیچیدگی و تراکم موجود در زندگی‌های شهری، عده زیادی از مردم را متوجه طبیعت می‌کند و در این میان مناطقی که دارای توانهای طبیعی با ارزش‌تری باشند، بیشتر مورد توجه قرار می‌گیرند (علیزاده، ۱۳۸۲: ۵۵). گردشگری روستایی یک فعالیت چندجانبه است (Akca, 2006: 2837) و در بسیاری از کشورهای جهان از تشویق‌هایی بنیادی برخوردار بوده و حتی در بسیاری از موارد توسط بخش خصوصی و عمومی از لحاظ مالی حمایت می‌شود (Sharpley, 2002: 234). گردشگری روستایی،

بدلیل نقش مهم بالقوه‌ای که در رونق و توسعه‌ی روستایی می‌تواند داشته باشد، برای توسعه‌ی اقتصادی نیز مؤلفه‌ی مهمی بوده و به همین خاطر برنامه‌ریزان و کارشناسان بر آن تمرکز و توجه ویژه دارند (عزومی و دیگران، ۱۳۸۹: ۱۰۵). پتانسیل گردشگری در هر روستا بیش از هر چیز به سرمایه‌های جغرافیایی، کیفیت مناظر طبیعی و آثار تاریخی و فرهنگی بستگی دارد (مهدوی و دیگران، ۱۳۸۶: ۴۰). توسعه‌ی گردشگری روستایی به عنوان یک راه حل بالقوه برای حل بسیاری از مشکلات مناطق روستایی شناخته شده است و در زمینه‌های مختلفی چون رشد اقتصادی (ایجاد اشتغال در زمینه‌های مرتبط با گردشگری، تجارت و صنایع دستی، ایجاد یک بازار جدید برای تولیدات کشاورزی)، توسعه‌ی اجتماعی- فرهنگی (افزایش جمعیت ساکن در مناطق روستایی، تقویت و بهبود خدمات عمومی) و نهایتاً حفاظت و بهبود محیط طبیعی و همچنین زیرساخت‌های موجود می‌تواند مفید و مؤثر واقع شود (Sharpley, 2002: 234)، هر چند که در زمینه‌ی کاربری اراضی با تغییراتی در فرم و توزیع همراه بوده است (Williams and Shaw, 2009: 326). گردشگری روستایی بخشی از بازار گردشگری و منبعی برای اشتغال و درآمد بوده و می‌توان آن را ابزار مهمی برای توسعه‌ی اقتصادی اجتماعی و اکولوژیکی جوامع روستایی قلمداد کرد (رکن‌الدین افتخاری و قادری، ۱۳۸۱: ۲۶). نباید از نظر دور داشت که موفقیت گردشگری روستایی مرهون محیط زیست سالم و جالب توجه روستاهاست (تقدیسی زنجانی و دانشور عنبران، ۱۳۸۶: ۱۸۶).

تئوری مبادله اجتماعی^۱، چرخه حیات گردشگری^۲ و روش تفکیکی^۳، از جمله رهیافت‌هایی هستند که برای ادراک و تئوریزه کردن واکنش جوامع میزبان نسبت به گردشگری بسط پیدا کرده‌اند. مبنای تئوری مبادله اجتماعی، ارزیابی جامعه میزبان از هزینه و منافع مورد انتظار از توسعه گردشگری است. به عبارت دیگر، افراد مختلف توسعه گردشگری را بر اساس هزینه و سود آن ارزیابی می‌نمایند. آن دسته از ساکنان محلی که از منافع گردشگری بهره می‌برند، نگاه مثبت‌تری به تأثیرات گردشگری داشته و دسته دیگری که هزینه‌های آن را متحمل می‌شوند، دیدگاه منفی نسبت به آن خواهند داشت (Hernandez et al., 1996: 759). در تئوری چرخه حیات، ارزیابی توسعه گردشگری در طول زمان مورد توجه است. بدین ترتیب نحوه نگرش جامعه میزبان تحت تاثیر روند

1. Social exchange theory
2. Tourism life cycle
3. Segmentation approach

تغییرات و توسعه گردشگری قرار می‌گیرد (Kim, 2002: 39). بر اساس این تئوری، نگرش مردم نسبت به گردشگری ممکن است تحت تأثیر روند تحول و توسعه گردشگری در مقصد قرار گیرد. با رشد بی‌رویه گردشگری در مقصد، ظرفیت برد اجتماعی به حد نهایی خود می‌رسد و در نتیجه برای ساکنان غیر قابل تحمل می‌شود. در رویکرد تفکیکی، هزینه و منافع بخش‌ها یا گروه‌های مختلف مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. بدین ترتیب که کسانی که در راستای نیازهای گردشگران فعالیت می‌کنند نگرش مثبت‌تری به گردشگری دارند تا آنهایی که ارتباطی با گردشگران ندارند. بنابراین بررسی و ارزیابی نگرش جامعه میزبان نسبت به گردشگری امری پیچیده محسوب می‌شود.

بطور کلی سه گروه از جامعه محلی تحت تأثیر گسترش گردشگری در مقصد قرار می‌گیرند: خانوارهای ساکن معمولی، فعالان بخش تجاری - خدماتی و مسئولان بخش عمومی. تحقیقات نشان می‌دهد تفاوت‌های قابل توجهی در نگرش‌های سه گروه مذکور در رابطه با گردشگری وجود دارد. اساساً فعالان بخش تجاری و خدماتی در مقایسه با ساکنان و مسئولان بخش عمومی، نگرش مثبت‌تری به گردشگری دارند و بیشتر از آن استقبال و حمایت می‌کنند. وابسته بودن به لحاظ اقتصادی نقش مهمی در این زمینه دارد و در حالیکه بسیاری وابستگی‌های فردی یا جمعی جوامع محلی به عواید اقتصادی گردشگری را بر نگرش مثبت نسبت به توسعه آن تأثیرگذار می‌دانند (Harril, 2004) و (McGehee and Andereck, 2004)، نتایج برخی مطالعات نیز حاکی از آن است که نگرش ساکنین جوامع وابسته به گردشگری ترجیح توسعه کمتر آن بدلیل درک بیشتر آنان از اثرات منفی این صنعت نسبت به ساکنینی است که کمتر به این فعالیت وابسته و با آن درگیر هستند (Sirakaya, 2000). چنانکه نتایج مطالعات زیادی (به نقل از: Vargas-Sánchez et al., 2009) نشان می‌دهند، از جمله مواردی که بر منفی بودن یا منفی شدن نگرش جوامعی به گردشگری تأثیر می‌گذارد، افزوده شدن و توسعه آن در صورتی است که درک و باور این جوامع از سودمندی و مفید بودن آن کم یا کمتر از حد متوسط باشد. نگرش ساکنان در رابطه با اثرات گردشگری و در نتیجه حمایت آنان از توسعه این صنعت پیوسته در حال تغییر بوده است. با وجود این تغییرات، همچنان نگرش مردم نسبت به مقوله گردشگری امری نسبتاً پیچیده است و در عین حال، درک و تحلیل آن با توجه به اهمیت فراوانی که در برنامه‌ریزی‌های توسعه دارد، ضروری می‌باشد (طالب و دیگران، ۱۳۸۷: ۴۵). از ابتدای توسعه گردشگری در دهه ۶۰ میلادی، این نگرش‌ها عمدتاً ناظر به جوانب و

منافع اقتصادی این فرصت و مثبت بوده است. با آشکار شدن و تأکید بر جنبه‌های نامطلوب آن در دهه ۷۰، نگرش‌ها منفی و با کاسته شدن از رغبت و حمایت از این صنعت همراه بوده و در دهه‌های بعدی، نگرش‌های واقع‌بینانه‌تری از گردشگری با جنبه‌ها و اثرات مثبت و منفی ناگزیر آن پدیدار شده است. نگرش ساکنین نسبت به گردشگری می‌تواند تحت تأثیر عواملی نظیر وضعیت اقتصادی حوزه، یکپارچگی و انسجام اجتماعی جامعه محلی، مجاورت و نزدیکی به کانون‌های گردشگری، ترس از بین رفتن هویت محلی، وسعت حوزه، مدت زمان برقراری جریانات گردشگری یا سطح بلوغ گردشگری در حوزه، شدت تراکم گردشگر در حوزه، مرحله توسعه گردشگری، شدت استفاده از منابع پایه و سطح علاقه‌مندی میزبان و همچنین سن، زبان، روابط شخصی و محلی و طول اقامت ساکنین قرار گیرد. اثرات گردشگری درک شده از سوی جامعه میزبان در سه طبقه اساسی هزینه و فایده اقتصادی، اجتماعی و محیطی قرار دارد. در این خصوص، محققان معتقدند که میان رونق گردشگری و معیارهای عینی و ذهنی اثرات اقتصادی، اجتماعی و محیطی در جامعه میزبان رابطه مستقیم وجود دارد. در این زمینه، باتلر معتقد است میان سطح توسعه گردشگری و نگرش منفی به اثرات اقتصادی، اجتماعی و محیطی در جامعه میزبان رابطه مستقیمی وجود دارد. مارتین نیز به وجود رابطه مستقیم میان مراحل چرخه حیات گردشگری و تأثیرات گردشگری بر جامعه ساکنان قائل است. بدین ترتیب که در مرحله اولیه توسعه گردشگری، معمولاً مقدار زیادی از آرزوها و اشتیاق ساکنان مقصد به خاطر فواید اقتصادی درک شده برآورده می‌شود ولی در مراحل بعد بخاطر بروز تغییرات ناخوشایند در محیط طبیعی و نوع گردشگرانی که جذب شده‌اند، درک و تصور مردم از اثرات گردشگری به تدریج منفی می‌شود (به نقل از افشارپور، ۱۳۹۰). در همین رابطه، Jackson و Inbakaran (2006) نیز اشاره می‌کنند که در نگرش ساکنین محلی نسبت به توریسم و توسعه آن عوامل مختلفی نقش دارند که به عوامل دموگرافیکی، ویژگی‌های شخصی، عوامل اجتماعی و همچنین عوامل مرتبط با خود گردشگری قابل تفکیک هستند. Harrill (۲۰۰۴) نیز در مطالعه نظری خود، این عوامل را به اقتصادی - اجتماعی، فضایی و وابستگی اقتصادی تقسیم می‌کند.

با مرور ادبیات برنامه‌ریزی گردشگری، چهار رویکرد عمده را می‌توان در رابطه برشمرد. دیدگاه رشدگرا که گردشگری را ابزاری برای بهبود شاخص‌های اقتصادی می‌داند؛ رویکرد فیزیکی فضایی که گردشگری را پدیده‌ای فضایی و مورد استفاده در

ساماندهی فضاها می‌داند؛ دیدگاه اجتماعی که گردشگری را برای شکوفایی بهبود شرایط زیستی جوامع مفید می‌داند و رویکرد جدیدتر توسعه پایدار که گردشگری را ابزاری توانمند در راستای اجرای سیاست‌های توسعه پایدار قلمداد می‌کند (تولایی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۰۵). در این رویکرد جدید، گردشگری پایدار از پیامدهای روند تحولات دهه‌های اخیر در سکونتگاه‌های روستایی است و به‌نحوی برنامه‌ریزی و اجرا می‌شود که بر محیط‌زیست، اقتصاد و فرهنگ و به‌طور کلی، جامعه میزبان اثر منفی نگذارد (ریاحی و مهرعلی تبار فیروزجانی، ۱۳۹۳: ۱۵۰). مطابق اصول و اهداف رهیافت پایداری در رابطه با توسعه گردشگری، رشد آهسته و کنترل شده، مشارکت مردم محلی، ایجاد ارتباط و همکاری با سایر بخش‌های اقتصادی و محلی و بازاریابی دقیق و برنامه‌ریزی شده، از الزامات و همچنین مهم‌ترین شاخص‌های یک برنامه مدون برای توسعه گردشگری در جوامع محلی به حساب می‌آیند (آریان‌پور، ۱۳۹۲: ۴۷). به این ترتیب و با برقراری یک رابطه طبیعی و دوسویه بین گردشگری و توسعه روستایی می‌توان چنانکه رضوانی و دیگران (۱۳۹۰) نیز اشاره می‌کنند، انتظار آن را داشت که از سویی، گردشگری با تقویت مشاغل و اقتصادهای محلی روستایی بتواند به عنوان ابزاری برای کمک به تحقق پایداری توسعه در روستاها عمل نماید و از سوی دیگر، ارتقای وضعیت توسعه در مناطق و مقاصد روستایی نیز بتواند با ارتقای کیفیت دو سوی خدمات مورد نیاز و محصولات گردشگری، موجبات توسعه بادوام‌تر آن را تا اندازه‌ای فراهم نماید.

پیشینه تحقیق

طی چند دهه گذشته، مطالعات متعددی در زمینه سنجش دیدگاه‌ها و ارزیابی ادراک و نگرش ساکنان جوامع محلی نسبت به توسعه گردشگری در جوامع مقصد و همچنین بررسی تأثیرات گردشگری در مناطق روستایی انجام شده است. به اختصار مواردی از آنها را مرور خواهیم نمود. Byrd و دیگران (2009)، نگرش ذی‌نفعان مختلف نسبت به پیامدهای گردشگری در مناطق روستایی شمال غرب کالیفرنیا را مورد مطالعه مقایسه‌ای قرار داده و نشان داده‌اند که مهم‌ترین پیامدهای منفی گردشگری شامل از بین رفتن سبک معماری سنتی در اثر توسعه خانه‌سازی مدرن و گسترش تسهیلات گردشگری، آسیب به ابنیه و آثار تاریخی منطقه و افزایش جرم و بزهکاری در روستاها بوده است. Ahammed (2010)، در بررسی درک اثرات اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی و محیطی توسعه توریسم

از سوی ساکنین بازار کاکس در بنگلادش، از سویی موافقت گسترده پاسخگویان با مزایای اقتصادی و اجتماعی توریسم و از سوی دیگر تأثیرات منفی اجتماعی و فرهنگی آن در قالب افزایش جرم و اختلافات اجتماعی در منطقه را خاطر نشان ساخته است. Eghbali و دیگران (2011)، در بررسی ابعاد تأثیرگذاری گردشگری روستایی در استان سمنان، موارد منفی متعددی چون بالا بودن میزان ریسک فعالیت‌های گردشگری، افزایش هزینه‌ها، ایجاد تغییر در فرهنگ بومی، فشار بیش از حد بر منابع و امکانات محلی و تخریب آنها، ایجاد آلودگی‌های زیست‌محیطی و فرسایش خاک را برمی‌شمارند. Singla (2014)، در مطالعه‌ای که به بررسی اثرات فرهنگی - اجتماعی گردشگری در شهر جای پور هند پرداخته، اثرات متعدد مثبت و منفی آن را از دید مردم متذکر شده و دیدگاه آنان نسبت به آینده توسعه گردشگری در این شهر را خوش‌بینانه ارزیابی می‌نماید.

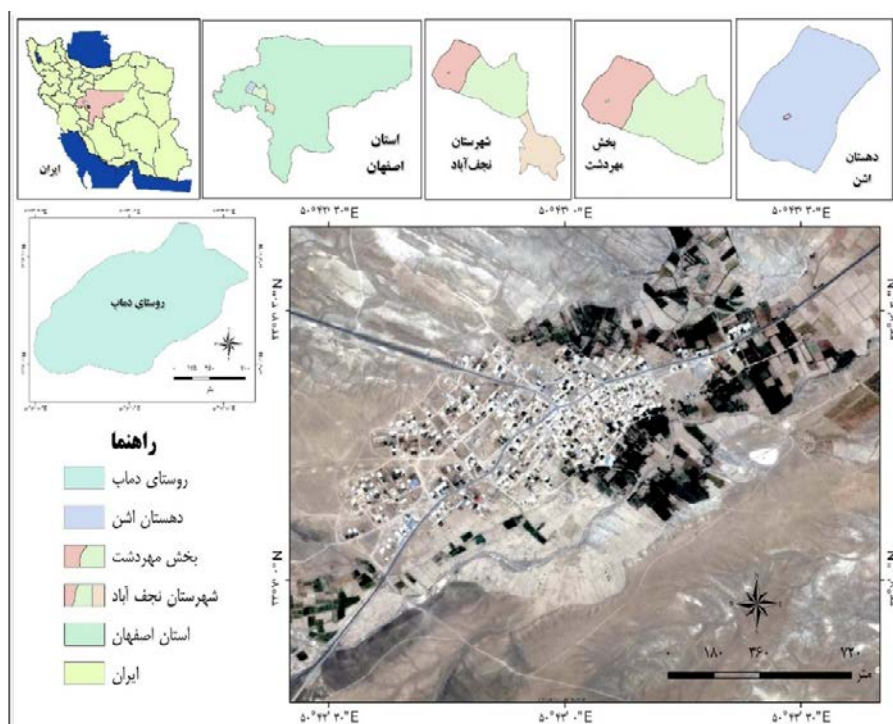
افشارپور (۱۳۹۰)، به ارزیابی تأثیرات توسعه گردشگری در منطقه باغبادران اصفهان از دیدگاه جامعه میزبان و همچنین تأثیر نگرش جامعه میزبان به توسعه گردشگری بر ارزیابی آنان از این تأثیرات پرداخته است. نتایج وی نشان می‌دهد که یکدستی و همسانی بسیار قوی و یکپارچه‌ای بین ابعاد مختلف نگرش ساکنین محلی به گردشگری و نحوه ارزیابی آنان از تأثیرات توسعه گردشگری وجود دارد. به عبارت دیگر، بخشی از تأثیرات ارزیابی شده گردشگری، برآمده از نگرش جامعه میزبان نسبت به گردشگری بوده و کاملاً با فعالیت‌های گردشگری مرتبط نیست. رضایی و دیگران (۱۳۹۰)، اثرات منفی توسعه گردشگری در روستای ایبانه را مورد ارزیابی قرار داده و این اثرات را در چهار بعد اجتماعی - فرهنگی، اقتصادی - اکولوژیکی، فیزیکی - بهداشتی و زیست‌محیطی دانسته‌اند. هستند. از جمله اثرات منفی اجتماعی - فرهنگی، تغییرات منفی در فعالیت‌های سنتی و هنری روستاییان به منظور متناسب ساختن آنها برای گردشگران، کاهش تدریجی استفاده از گویش محلی، تأثیر رفتار و شیوه گردشگران بر رفتار و شیوه زندگی روستاییان، افزایش تمایل روستاییان به استفاده از کالاهای تجملاتی و تزئینی، افزایش تضادها و اختلافات محلی بین افراد بومی، ارزیابی شده‌اند. رضوانی و صفایی (۱۳۸۴) در مطالعه خود اثرات و عوارض گردشگری را در سه بعد آلودگی‌های محیط طبیعی، آلودگی محیط انسانی و اثرات نامطلوب فرهنگی و اجتماعی مورد بحث قرار داده است. باباخانزاده و لطفی (۱۳۹۱)، به ارزیابی اثرات گردشگری در روستای قوری قلعه پرداخته و مبتنی بر نگرش ساکنین روستا، اثرات متعدد منفی و مثبتی را، مانند ایجاد فرصت‌های شغلی و افزایش

درآمد، افزایش شدید قیمت زمین و سوداگری آن، کاهش تولیدات کشاورزی، کاهش مهاجرت، شهرت روستا، بالا رفتن سطح آگاهی‌های مردم، آلودگی منابع آب، تخریب باغات و جنگل، تغییر کاربری اراضی و تغییر الگوی مسکن، برای آن برشمرده‌اند. جمعه-پور و کیومرث (۱۳۹۱)، اثرات گردشگری بر دارایی‌ها و فعالیت‌های معیشتی ساکنین روستای زیارت از توابع شهرستان گرگان را مورد بررسی قرار داده و نشان داده‌اند که این فعالیت نتوانسته است نقش مؤثری در معیشت پایدار مردم روستا ایجاد کند. مطالعه دیگری از عبدالله‌زاده و دیگران (۱۳۹۲) پیرامون گسترش گردشگری در همین روستا (زیارت) و مطالعه علیقلی‌زاده فیروزجانی و دیگران (۱۳۸۶) پیرامون نگرش جامعه روستایی نوشهر به اثرات محیطی و اقتصادی گردشگری، علیزاده (۱۳۸۲) در رابطه با اثرات حضور گردشگران بر منابع زیست‌محیطی طُرْقَبَه مشهد، نمونه‌های مشابه دیگری هستند.

مواد و روش‌ها

معرفی منطقه

روستای دُماب از نظر تقسیمات کشوری در دهستان اَشَن، از توابع بخش مهردشت شهرستان نجف‌آباد در استان اصفهان قرار دارد. این روستا با ارتفاع ۲۱۴۰ متر از سطح دریا، در ۱۰۰ کیلومتری نجف‌آباد، ۶۰ کیلومتری گلپایگان و ۴۰ کیلومتری خوانسار، در میانه این سه شهرستان و در موقعیت جغرافیایی $42^{\circ} 50'$ طول شرقی و $33^{\circ} 07'$ عرض شمالی واقع شده و با دیگر روستاهای رحمت‌آباد کهنه‌ده، خونداب، خیرآباد و گل‌دره همجوار است (www.domab.ir). نقشه‌های شکل شماره ۱، موقعیت ریاضی و موقعیت جغرافیایی نسبی روستای دماب را همراه با عکس google earth منطقه نشان می‌دهد.

شکل ۱: نقشه موقعیت جغرافیایی و عکس هوایی روستای دماپ

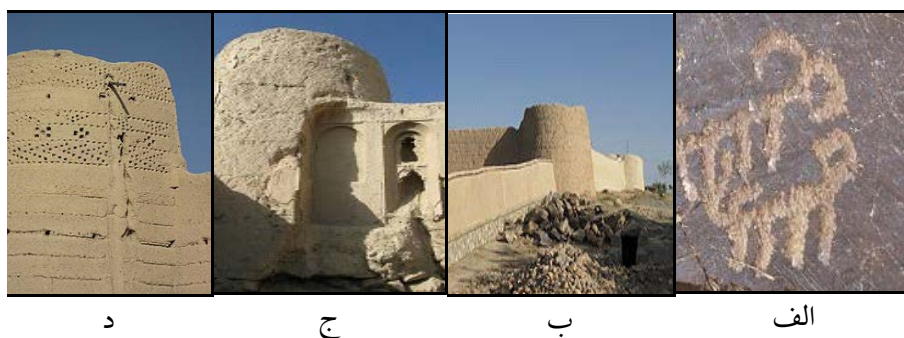
چنانکه ملاحظه می‌شود، روستای دماپ در تقاطع سه مسیر ارتباطی واقع شده است. مسیر ارتباطی شرق به دهق و خونداب می‌پیوندد، ادامه مسیر شمال غرب، به مسیر ارتباطی خوانسار - گلپایگان منتهی می‌شود و مسیر جنوب غربی نیز جاده آشن است که نهایتاً به نجف‌آباد ختم می‌شود. آشن در ۵ کیلومتری، خونداب در ۱۳ کیلومتری و دهق نیز در ۲۰ کیلومتری روستای دماپ واقع شده‌اند (بنیاد مسکن استان اصفهان، ۱۳۸۲). این منطقه دارای آب و هوای معتدل و کمی خشک بوده و بدلیل کمبود باران و عدم وجود رودخانه دائمی و چشمه‌های متعدد، دارای کشاورزی محدود می‌باشد. طبق نتایج سرشماری‌های عمومی مرکز آمار، جمعیت روستای دماپ طی دهه‌های اخیر کاهش‌های نوسانی شدیدی داشته است (جدول شماره ۱)، به گونه‌ای که نرخ رشد کاهنده‌ای معادل ۰/۷۵- درصد را از سال ۵۵ تا ۹۰ و به میزان ۱/۴- درصد را از سال ۶۵ تا ۹۰ تجربه کرده است.

جدول ۱: تعداد و نرخ رشد جمعیت روستای دماپ از ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۰

سال	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰
جمعیت	۱۰۶۷	۱۱۶۷	۹۸۹	۷۷۳	۸۲۰
نرخ رشد (%)	+۰/۹	-۱/۶۴	-۲/۴۳	+۱/۱۹	

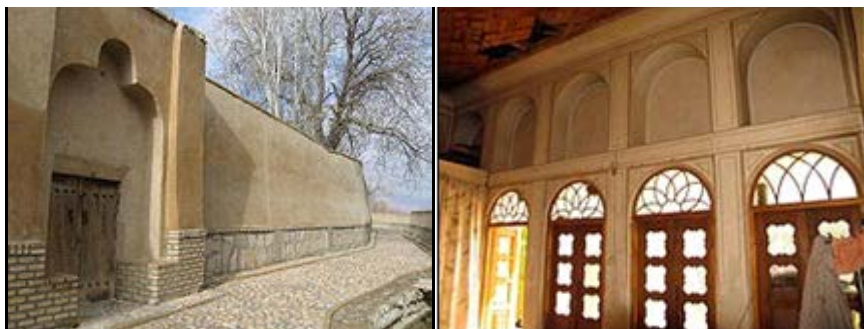
مهم‌ترین آثار و جاذبه‌های باستانی، تاریخی و فرهنگی روستا مشتمل است بر:

- سنگ‌نگاره‌های باستانی یا هنر صخره‌ای در کوه‌های دماپ با قدمتی تا چندین هزار سال قبل از میلاد (شکل شماره ۲- الف)،
- کاروان‌سرای سنگی و چهار ایوانی شاه عباسی جلوگیر (شکل شماره ۲ - ب) با میان‌سرا و حیاط روباز با بیش از چهار سده سابقه که تا روزگار قاجار دارای راه‌دار بوده که هزینه آن از کاروان‌ها تأمین می‌شده و با شماره ۹۰۴۷ در فهرست آثار ملی ثبت شده است،
- قلعه‌های دماپ؛ شامل قلعه سنگ که قدمت آن به اواخر روزگار اشکانیان و اوایل دوره ساسانی می‌رسد، قلعه ساسانی که هنوز بلندای دیواره‌های آن به پنج متر می‌رسد، قلعه درویش بیگ (شکل شماره ۲ - ج) مربوط به دوره صفوی و قلعه نو دماپ (شکل شماره ۲ - د)، یکی از بزرگ‌ترین و سالم‌ترین قلعه‌ها در میانه روستا، بر جا مانده از دوره فتحعلی- شاه که کف آن یکپارچه از سنگ ساخته شده است. تصاویر شکل شماره ۲، نمایی از این آثار را نشان می‌دهد.

شکل ۲: تصویر برخی از آثار معماری و باستانی روستای دماپ

- عمارت دماب (شکل شماره ۳)؛ کوشکی زیبا و کهن که خانه کدخدا بوده، دارای معماری قاجاری است و هنوز شکوه خود را از دست نداده است.

الف) یکی از اتاق‌های عمارت
ب) درب عمارت در یکی از کوچه‌های سنگفرش روستا

شکل ۳: نمایی از درون و بیرون عمارت دماب

- موزه مردم‌شناسی؛ با آثاری از صنایع دستی و اشیاء و ابزارآلات کشاورزی و دامداری، لباس‌های سنتی، قفل‌های چوبی و فلزی قدیمی، وسایل آشپزخانه و وسایل زندگی روزمره ساکنین روستا در دوره‌های مختلف تاریخی، که به همت یکی از خانواده‌های اصیل و فرهنگی روستا، با تشویق اهالی به هدیه کردن اشیاء در راستای حفظ و نگهداری و معرفی میراث روستا به دیگران و آیندگان یا خریداری از صاحبان آنها، طی ۱۵ سال جمع‌آوری شده و در سال ۱۳۹۰ به ثبت ملی رسیده است (مشاهدات و مصاحبه‌های میدانی نگارندگان).

جامعه آماری، داده‌ها و ابزار گردآوری

جامعه آماری مطالعه، کل جمعیت ساکن روستا در مقطع زمانی انجام تحقیق (۸۲۰ نفر / ۲۸۰ خانوار) بوده است. بدلیل کوچکی حجم جامعه، تمامی آن بصورت یک نمونه در نظر گرفته شد و در بین حداکثر افراد در دسترس، اقدام به تکمیل پرسشنامه و جمع‌آوری اطلاعات گردید. با توجه به بعد مسافت و دشواری‌های رفت و آمد، محدودیت‌های

۱۱- بسیاری از اقدامات کالبدی برای زیباسازی ظاهر روستا نیز توسط همین خانواده (میزایی و حقیقت) و با هزینه‌های شخص صورت گرفته است.

دسترس پذیری افراد و همچنین تمایل و مشارکت پایین آنها برای همکاری، در نهایت تعداد ۱۰۵ پرسشنامه (۳۷/۵ درصد خانوارها) به عنوان نمونه آماری تکمیل گردید. علاوه بر ویژگی‌های جمعیت‌شناختی پاسخگویان، متغیرهای متنوع و جامعی در رابطه با نگرش افراد نسبت به توسعه گردشگری و ابعاد مختلف تأثیرگذاری آن بر محیط و ساختار اجتماعی- فرهنگی روستا، بخش‌های تشکیل دهنده پرسشنامه طراحی شده بودند. اعتبارسنجی و اصلاح پرسشنامه به کمک آزمون آلفای کرونباخ و بر اساس داده‌های حاصل از نمونه‌ای مقدماتی به حجم ۲۰ نفر صورت گرفت و ضریب نهایی آن، پس از حذف گویه‌های ناهمگن برابر با ۰/۸۱ بدست آمد.

نتایج و بحث

توصیف اجمالی نمونه آماری

از مجموع ۱۰۵ نفر نمونه انتخابی، ۶۲ نفر (۵۹ درصد) مرد و ۴۳ نفر (۴۱ درصد) زن بوده‌اند. سنین پاسخگویان از ۱۹ تا ۷۲ سال متغیر بوده و دارای میانگینی نزدیک به ۴۰ سال بوده است. از این میان ۵/۷ درصد آنان بی‌سواد، ۱۲/۴ درصد دارای تحصیلات ابتدایی، ۸/۶ درصد دارای تحصیلات راهنمایی، ۲۴/۸ درصد دیپلم و فوق دیپلم، بیشترین میزان یعنی ۳۰/۵ درصد لیسانس و ۱۸/۱ درصد (۱۹ نفر) دارای تحصیلات بالاتر از لیسانس بوده‌اند. این وضعیت سطح نسبتاً بالای تحصیلات در افراد نمونه را نشان می‌دهد و بنظر نمی‌رسد که قابلیت تعمیم به کل جمعیت روستا را داشته باشد. دلیل این امر می‌تواند به مشارکت و همکاری بیشتر افراد تحصیل کرده در مقایسه با دیگران، طی انجام عملیات میدانی مربوط باشد. بالاترین درصد مشاغل در نمونه مورد مطالعه مربوط به مشاغل آزاد (۲۵/۷ درصد) و افراد بازنشسته (۲۱/۹ درصد) و سپس افراد خانه‌دار (۱۹ درصد) و بیکار (۱۵/۲ درصد) بوده است. ۹/۵ درصد پاسخگویان شغل دولتی داشته‌اند و ۸/۶ درصد بقیه نیز دانش‌آموز بوده‌اند. گذشته از افراد بی‌پاسخ، رضایت اکثریت پاسخگویان، یعنی ۳۹/۴ افراد از گسترش گردشگری در روستا در حد متوسط بوده، ۲۳ درصد رضایت بیش از حد متوسط داشته‌اند و در مقابل، ۳۴ درصد ناراضی یا داری رضایت اندک در این زمینه بوده‌اند.

توصیف آماری متغیرهای تحقیق

برای بررسی و پی بردن به جوانب مختلف نگرش ساکنین نسبت به تأثیرات توسعه گردشگری، گویه‌های متنوعی تعریف و در پرسشنامه گنجانده شد. توزیع فراوانی نگرش افراد نمونه و توصیف آماری مهم‌ترین گویه‌های پرسشنامه (با توجه به نتایج تحلیل عاملی در ادامه)، در جدول شماره ۲ گزارش شده است.

جدول ۲: توزیع فراوانی و توصیف آماری مهم‌ترین متغیرهای تحقیق

توصیف آماری	توزیع فراوانی							گسترش گردشگری در روستای دماب تا چه اندازه در زمینه‌های زیر تأثیر داشته:
	انحراف معیار	میانگین	اصلاً	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	
۱/۲۹	۳/۰۳	۲	۱۴	۱۶	۳۸	۲۱	۱۴	افزایش قیمت زمین
۱/۰۹	۳/۲۳	۲	۲۹	۱۴	۳۵	۲۲	۳	افزایش درآمد
۱/۰۷	۳/۴۸	۳	۳۳	۱۴	۳۹	۱۲	۴	تنوع بخشی به منابع درآمدی ساکنین
۰/۹۳	۳/۹۴	۶	۴۷	۱۹	۳۰	۲	۱	تغییر کاربری اراضی کشاورزی
۳/۱۱	۴/۸۴	۲۲	۱۹	۴۴	۱۱	۶	۲	بازسازی آثار و سایت‌های تاریخی
۱/۹۸	۳/۳۲	۴	۲۵	۷	۵۵	۱۱	۳	ایجاد فرصت‌های شغلی جدید
۱/۱۲	۳/۵۲	۲	۳۹	۱۷	۲۸	۱۴	۵	گسترش مشاغل خدماتی
۱/۱۶	۳/۲۹	۲	۳۰	۱۴	۲۹	۲۴	۵	توسعه بازارهای محلی
۱/۰۵	۳/۳۹	۴	۲۶	۱۱	۴۸	۱۳	۳	تولید زباله، افزایش فاضلاب و آلودگی آبها
۱/۱۸	۳/۲۲	۳	۱۵	۱۹	۳۸	۲۵	۵	حفاظت و نگهداری از آثار تاریخی و باستانی
۱/۱۸	۴/۳۰	۱۷	۳۲	۲۹	۲۰	۶	۱	ایجاد دوگانگی فرهنگی اجتماعی در بین ساکنین
۱/۳۰	۳/۴۴	۶	۱۹	۲۲	۳۲	۲۰	۶	بالا رفتن سطح آگاهی
۱/۲۸	۴/۲۴	۱۳	۴۵	۱۵	۲۱	۸	۳	کالایی و تجاری شدن جنبه‌های فرهنگی روستا
۱/۵۲	۲/۷۷	۴	۱۶	۱۴	۲۰	۲۶	۲۷	شهرت بیشتر روستا
۱/۳۴	۳/۳۰	۴	۲۱	۱۸	۲۹	۲۵	۸	گسترش ناهنجاری‌های اجتماعی و فرهنگی
۱/۳۰	۳/۱۹	۴	۱۵	۲۱	۳۰	۲۵	۹	افزایش آگاهی ساکنان به ارزش‌های محیطی روستا
۱/۳۳	۳/۶۰	۴	۲۵	۳۴	۱۸	۱۵	۹	برهم زدن آرامش
۱/۲۸	۳/۷۰	۱۰	۲۲	۲۱	۳۲	۱۹	۱	تغییر در نگرش نسبت به کاربرد زمین
۱/۱۷	۴/۱۸	۱۳	۳۱	۳۴	۱۷	۹	۱	گسترش ناامنی در منطقه

۱/۲۵	۴/۴۳	۲۲	۳۷	۲۰	۱۷	۸	۱	گسترش شلوغی و کثیفی
۱/۲۸	۳/۳۱	۷	۱۴	۱۸	۳۷	۲۴	۵	فشار و صدمه به محیط زیست روستا
۱/۲۷	۳/۴۲	۷	۱۰	۲۰	۴۰	۲۰	۸	حفاظت از منابع طبیعی
۱/۲۱	۴/۱۷	۱۶	۲۸	۲۸	۲۶	۵	۲	توسعه راه‌های زیربنایی
۱/۰۴	۳/۳۸	۲	۱۵	۲۴	۴۷	۱۴	۳	گسترش امکانات بهداشتی-درمانی
۱/۳۵	۳/۱۸	۶	۱۲	۲۲	۳۲	۲۱	۱۲	گسترش امکانات اقامتی و هتل
۱/۲۸	۳/۳۱	۴	۱۳	۲۶	۴۰	۱۵	۷	بودجه طرح‌های زیربنایی
۱/۲۷	۳/۴۲	۵	۱۸	۲۶	۲۸	۲۳	۵	توجه بیشتر مسئولین منطقه به روستا
۱/۱۷	۴/۳۷	۲۰	۳۱	۲۸	۲۱	۴	۱	بهسازی محیط روستا

چنان که ملاحظه می‌شود، کمترین ارزیابی در نگرش ساکنین به افزایش شهرت روستا در اثر توسعه گردشگری بوده و در مقابل، بازسازی آثار و سایت‌های تاریخی، به سازی محیط روستا و توسعه راه‌های زیربنایی، مواردی از تغییر مثبت در چهره و سیمای ظاهری روستا در اثر توسعه گردشگری از دیدگاه جامعه محلی بوده‌اند. در ادبیات گردشگری، از اینگونه تغییرات مثبت ظاهری در کالبد مناطق گردشگری، بویژه مناطق روستایی، با عنوان اعیانی‌سازی (gentrification) نام برده می‌شود (George et al., 2009: 125). آلودگی هوا، منابع آب و مناظر و گسترش شلوغی و کثیفی، منفی‌ترین جوانب محیطی ناشی از گسترش گردشگری روستا بوده‌اند و در بعد اجتماعی و فرهنگی نیز، بیشترین نگرش منفی ساکنان متوجه مواردی از قبیل گسترش ناامنی در منطقه، ایجاد دوگانگی فرهنگی اجتماعی در بین ساکنین و کالایی و تجاری شدن جنبه‌های فرهنگی روستا، بوده است. از مورد اخیر نیز در ادبیات مربوط به گردشگری و اثرات آن بر جوامع محلی میزبان در مناطق روستایی با عنوان کالایی شدن فرهنگ (culture commodification) یاد شده است (George et al., 2009: 138). نمونه‌ای از تغییرات کالبدی در سیمای ظاهری روستا، در تصاویر شکل شماره ۴ قابل مشاهده است.

شکل ۴: نمونه‌هایی از بازسازی فضای فیزیکی روستا (اعمیانی‌سازی: gentrification)

ارزیابی ابعاد و مؤلفه‌های نگرش جامعه به توسعه گردشگری در روستای دما ب (تحلیل عاملی و تلخیص مجموعه متغیرها)

برای پی بردن به ابعاد اصلی نگرش ساکنین به گردشگری در روستای دما ب، با استفاده از تحلیل عاملی به تلخیص ابعاد متغیرها در سازه‌های زیربنایی اقدام شد. ارزیابی تناسب داده‌ها برای تحلیل، با اجرای آزمون بارتلت و محاسبه آماره KMO صورت گرفت. مقدار این شاخص در تحلیل حاضر برابر با ۰/۶۹ با سطح معنی‌داری ۰/۰۰۰ بدست آمد که بیانگر وجود همبستگی لازم بین متغیرها و تناسب داده‌ها برای اجرای تحلیل است. جدول شماره ۳، نتایج حاصل از استخراج عامل‌ها بر اساس روش تجزیه به مؤلفه‌های اصلی، همراه با مقادیر ویژه و سهم هر کدام از آنها در تبیین واریانس مجموعه اولیه متغیرها را یک‌بار بدون چرخش عاملی و یک‌بار با چرخش عاملی به روش متعامد واریماکس نشان می‌دهد. در روش تجزیه به مؤلفه‌های اصلی، تعداد عامل‌های استخراجی به تعداد متغیرهای وارد شده به مدل است که مقادیر ویژه و درصد تبیین واریانس عامل‌های انتهایی عملاً صفر یا نزدیک به صفر است و به همین دلیل معمولاً آن تعداد از عامل‌های نخست که از مقادیر ویژه بزرگ‌تر از واحد برخوردارند به عنوان سازه‌های زیربنایی لحاظ شده و تحلیل می‌شوند.

جدول ۳: عامل‌های استخراج شده، مقادیر ویژه و درصد تبیین واریانس آنها از مجموعه متغیرها

ردیف	مقادیر ویژه اولیه (بدون چرخش عاملی)			مجموع ضرایب فاکتور چرخش داده شده (به روش واریماکس)		
	مقدار ویژه	% تبیین واریانس	% تجمعی	مقدار ویژه	% تبیین واریانس	% تجمعی
۱	۶/۳۹	۱۶/۶۲	۱۶/۶۲	۳/۹۱	۱۱/۸۷	۱۱/۸۷
۲	۴/۴۷	۱۳/۵۶	۳۲/۹۳	۲/۹۰	۸/۸۰	۲۰/۶۸
۳	۲/۲	۶/۶۹	۳۹/۶۲	۲/۶۴	۸/۰۱	۲۸/۶۹
۴	۱/۹۳	۵/۸۴	۴۵/۴۷	۲/۳۵	۷/۱۳	۳۵/۸۲
۵	۱/۶۲	۴/۹۲	۵۰/۳۹	۲/۲۵	۶/۸۳	۴۲/۶۵
۶	۱/۵۷	۴/۷۶	۵۵/۱۶	۲/۰۸	۶/۳۲	۴۸/۹۸
۷	۱/۳۹	۴/۲۳	۵۹/۳۹	۱/۹۰	۵/۷۴	۵۴/۷۲
۸	۱/۲۵	۳/۷۹	۶۰/۴۴	۱/۸۹	۵/۷۲	۶۰/۴۵

همان طور که ملاحظه می‌شود تلخیص متغیرهای اولیه به استخراج ۸ عامل با مقادیر ویژه بزرگتر از ۱ واحد منجر شده که در مجموع بیش از ۶۰ درصد واریانس مجموعه اولیه را، که میزان بالا و قابل محسوب می‌شود، تبیین می‌کنند. فاصله بین مقادیر ویژه و درصد تبیین عامل‌های نخست با بقیه عامل‌ها در اثر چرخش کمتر شده و ترکیب عامل‌های استخراجی منطقی‌تر شده است. ادامه تحلیل، ساختار عامل‌های استخراجی را با توجه به همبستگی‌هایی که بین آنها و متغیرهای اولیه وجود دارد، مشخص می‌سازد. این ضرایب در واقع نحوه بارگیری عامل‌ها از متغیرها را نشان می‌دهند و از همین رو بارهای عاملی نیز نامیده می‌شوند. جدول شماره ۴ ماتریس بارهای عاملی چرخیده برای ده عامل استخراجی را نشان می‌دهد.

جدول ۴: بارگیری عامل‌های استخراجی از متغیرهای اولیه (ماتریس بارهای عاملی چرخیده)

عامل‌های استخراجی								متغیرهای اولیه
۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	
							۰/۸۴	کمک به حفاظت از منابع طبیعی
							۰/۷۵	افزایش آگاهی ساکنین نسبت به محیط
							۰/۷۴	بهبودی محیط روستا
							۰/۶۵	بازسازی آثار و سایت‌های تاریخی
								افزایش توجه به رسم و رسومات محلی
								شهرت بیشتر روستا
						۰/۸۰		کالایی و تجاری شدن جنبه‌های فرهنگی روستا

					۰/۷۶	گسترش ناهنجاری‌های اجتماعی و فرهنگی
					۰/۷۲	گسترش ناامنی در منطقه
					۰/۷۹	ایجاد فرصت‌های شغلی جدید در روستا
					۰/۷۸	افزایش درآمد ساکنین
					۰/۷۵	تنوع بخشی به منابع درآمدی ساکنین
					۰/۶۶	افزایش قیمت زمین
						دوگانگی فرهنگی - اجتماعی بین ساکنین و گردشگران
						توجه بیشتر مسئولین به منطقه
					۰/۸۴	افزایش سروصدا و برهم زدن آرامش
					۰/۷۵	تولید زباله، افزایش فاضلاب و آلودگی آب‌ها
					۰/۶۸	گسترش شلوغی و کثیفی روستا
						ارتقای سطح آگاهی‌های فرهنگی ساکنین
					۰/۸۰	گسترش و بهبود امکانات اقامتی
					۰/۷۵	بهبود وضعیت راه‌ها
					۰/۶۸	توسعه و بهبود بازارهای محلی
					۰/۶۰	گسترش امکانات بهداشتی درمانی
					۰/۵۶	پیدایش و گسترش مشاغل خدماتی
					۰/۷۰	افزایش بودجه طرح‌های توسعه فیزیکی کالبدی
					۰/۶۸	حفاظت و نگهداری از آثار
					۰/۸۲	صدمه به آثار و سایت‌های باستانی
					۰/۷۳	فشار و صدمه به محیط زیست روستا
					۰/۸۴	تغییر در نگرش نسبت به کاربرد زمین
					۰/۷۱	تغییر کاربری اراضی کشاورزی

با اینکه عامل‌های استخراجی هرکدام ترکیب خطی تمام متغیرهای وارد شده به مدل است و در نتیجه ضرایب بین همه عامل‌ها و تمام متغیرها محاسبه و در ماتریس بالا گزارش می‌شوند، به منظور نشان دادن واضح‌تر ساختار عامل‌ها و سهولت نامگذاری آنها، تنها ضرایب بزرگ‌تر از ۰/۵ در این جدول گزارش شده‌اند و متغیرها نیز به ترتیب بزرگی ضرایب‌شان با عامل‌ها مرتب شده‌اند. ردیف‌های فاقد ضریب هم به این معنی است که متغیر مربوطه با هیچکدام از عامل‌ها همبستگی بیشتر از ۰/۵ نداشته است و متغیرهایی هم که ضریب بارگیری هیچ عاملی از آنها از مقدار معیار ۰/۵ بیشتر نبوده، در جدول نیامده‌اند. بر اساس بارگیری‌های عاملی یا همبستگی عامل‌ها با متغیرهای اولیه، می‌توان به نامگذاری آنها به شرحی که در ادامه خواهد آمد، اقدام نمود.

- نخستین و مهم‌ترین عامل با مقدار ویژه ۳/۹۱ و تبیین ۱۱/۸۷ درصد از واریانس متغیرها، نگرش ساکنین به «عیانی‌سازی (gentrification)» یا «تغییرات کالبدی و ظاهری» در اثر گسترش گردشگری را بیان می‌کند که تأثیر و نتیجه‌ای فرهنگی محسوب می‌شود. این عامل از متغیرهای کمک به حفاظت از منابع طبیعی، افزایش آگاهی ساکنین نسبت به محیط روستا، بهسازی محیط روستا و بازسازی آثار و سایت‌های تاریخی، بارگیری کرده است.

- دومین عامل با مقدار ویژه ۲/۹ و تبیین ۸/۸ درصد از واریانس مجموعه متغیرها، بیانگر نگرش افراد محلی به بروز «ناهنجاری‌های اجتماعی- فرهنگی» در نتیجه گسترش گردشگری در روستا است. این عامل از متغیرهای کالایی و تجاری شدن جنبه‌های فرهنگی روستا (culture commodification)، گسترش ناهنجاری‌های اجتماعی و فرهنگی و گسترش ناامنی در منطقه، بارگیری نموده است.

- سومین عامل با مقدار ویژه ۲/۶۴ و تبیین ۸ درصد از واریانس مجموعه متغیرهای اولیه، با بارگیری از متغیرهای ایجاد فرصت‌های شغلی جدید در روستا، افزایش درآمد ساکنین، تنوع بخشی به منابع درآمدی ساکنین و افزایش قیمت زمین، بیانگر «تأثیرات اقتصادی» در اثر گسترش گردشگری در روستای دما ب است.

- چهارمین عامل با مقدار ویژه ۲/۳۵ و تبیین ۷/۱۳ درصد از واریانس متغیرها، تأثیر گسترش گردشگری بر «آلودگی‌های محیطی» را بیان می‌کند که از متغیرهای افزایش سروصدا و برهم زدن آرامش، تولید زباله، افزایش فاضلاب و آلودگی آب‌ها و گسترش شلوغی و کثیفی روستا، بارگیری کرده است.

- پنجمین عامل با مقدار ویژه ۲/۲۵ و تبیین ۶/۸۳ درصد از مجموع واریانس متغیرهای اولیه، از متغیرهای گسترش و بهبود امکانات اقامتی، بهبود وضعیت راه‌ها، توسعه و بهبود بازارهای محلی، گسترش امکانات بهداشتی درمانی و پیدایش و گسترش مشاغل خدماتی، بارگیری نموده و بنابراین «تقویت خدمات زیربنایی» در اثر توسعه گردشگری را بیان می‌کند.

- ششمین عامل با مقدار ویژه ۱/۹۸، و تبیین ۵/۸۳ درصد از واریانس مجموعه متغیرهای اولیه، با متغیرهای افزایش بودجه طرح‌های توسعه فیزیکی کالبدی و حفاظت و نگهداری از آثار، همبستگی بالایی داشته و در واقع «توسعه فیزیکی» در اثر گسترش گردشگری را بیان می‌نماید.

- هفتمین عامل با مقدار ویژه ۱/۹۶ و ۵/۷۶ درصد تبیین واریانس، بروز «تخریب محیطی» در اثر گسترش گردشگری در روستای دماب را حکایت می‌نماید که از متغیرهای صدمه به آثار و سایت‌های باستانی و فشار و صدمه به محیط زیست روستا، بارگیری نموده است.

- هشتمین و آخرین عامل با مقدار ویژه ۱/۶۶ و ۴/۸۹ درصد تبیین واریانس، تأثیر فرهنگی - محیطی نگرش در رابطه با «تغییر کاربری اراضی» نامگذاری شده و با بارگیری از متغیرهای تغییر در نگرش نسبت به کاربرد زمین و تغییر کاربری اراضی کشاورزی، حاصل شده است.

با توجه به جهت متغیرها یا گویه‌های مؤثر در شکل‌گیری بعضی از عامل‌های استخراجی و همچنین نحوه نامگذاری آنها، نگرش جامعه محلی به مثبت یا منفی بودن تأثیرات ارزیابی شده قابل تشخیص است. برای اینکه بتوان نگرش افراد به جهت و نحوه بروز پیامدهای تشخیص داده شده را ارزیابی نمود، بار دیگر عامل‌های استخراجی را همراه با میانگین گویه‌هایی که بیشترین بارگیری را از آنها داشته‌اند (جدول ۴)، در جدول شماره ۵ مرور می‌نماییم.

جدول ۵: ابعاد نگرش جامعه محلی به پیامدهای گردشگری در روستای دماب و میانگین مقیاس متغیرهای اصلی مربوطه

عوامل	ابعاد نگرش جامعه محلی	مقدار ویژه	% تبیین واریانس	نوع تأثیر	شدت تأثیر (میانگین مقیاس)	جهت تأثیر
۱	تأثیرات کالبدی و ظاهری (اعیانی‌سازی: gentrification)	۳/۹۱	۱۱/۸۷	کالبدی	۳/۲۷	مثبت
۲	ناهنجاری‌های اجتماعی - فرهنگی	۲/۹۰	۸/۸۰	اجتماعی	۴/۳۴	منفی
۳	تأثیرات اقتصادی	۲/۶۴	۸/۰۱	اقتصادی	۳/۲۷	مثبت
۴	آلودگی‌های محیطی	۲/۳۵	۷/۱۳	محیطی	۴/۰۵	منفی
۵	تقویت خدمات زیر بنایی	۲/۲۵	۶/۸۳	کالبدی	۳/۲۱	مثبت
۶	توسعه فیزیکی	۲/۰۸	۶/۳۲	کالبدی	۳/۴۱	مثبت
۷	تخریب محیطی	۱/۹۰	۵/۷۴	محیطی	۳/۶۳	منفی
۸	تغییر کاربری اراضی	۱/۸۹	۵/۷۲	محیطی	۳/۸۱	منفی

چنان که ملاحظه می‌شود، نگرش افراد به ۴ مورد از پیامدهای گسترش گردشگری منفی و در ۴ مورد دیگر این نگرش مثبت بوده است و در همه موارد نیز میانگین مقیاس از

حد متوسط طیف (۳) بیشتر ارزیابی شده است. نگرش‌های منفی معطوف به تأثیرگذاری‌های محیطی و اجتماعی گردشگری بوده و در مقابل، تأثیرگذاری‌های کالبدی و اقتصادی آن، از دیدگاه جامعه محلی مثبت ارزیابی شده است. با این حال، نکته مهم این است که از دیدگاه افراد محلی، شدت بروز پیامدهای منفی (بر اساس میانگین گویه‌های مربوطه)، هم در ابعاد اجتماعی و هم در ابعاد محیطی، بیشتر از شدت پیامدهای مثبت این پدیده بوده است. به عبارت دیگر، اگرچه در حوزه‌هایی اثرگذاری گردشگری در نگرش افراد جامعه مثبت ارزیابی شده، اما شدت و میزان این اثرگذاری به نسبت حوزه‌هایی که گسترش گردشگری باعث صدمه دیدن آنها شده است، کمتر می‌باشد. و نکته بسیار مهم‌تر نیز آنکه، تأثیرات منفی در حوزه‌های بسیار حساس‌تر، مهم‌تر و آسیب‌پذیرتر انسانی (اجتماعی) و محیطی اتفاق افتاده، در حالیکه عرصه‌های کالبدی و اقتصادی که بهره‌مند از اثرات مثبت گردشگری در نگرش روستاییان بوده‌اند، از اهمیت و حساسیتِ بمراتب کمتری برخوردارند. جدول شماره ۶، باردیگر بیان خلاصه‌تری از نگرش افراد به میزان و جهت حوزه‌های اثرپذیر از گسترش گردشگری در جامعه روستایی مورد مطالعه را نشان می‌دهد.

جدول شماره ۶: نحوه و میزان اثرپذیری حوزه‌های مختلف از گسترش گردشگری در نگرش ساکنین

نوع تأثیر	جهت تأثیر	% تبیین واریانس	میانگین کلی متغیرها
محیطی اجتماعی	منفی	۱۸/۵۹	۳/۸۳
		۸/۸۰	۴/۳۴
کالبدی اقتصادی	مثبت	۲۵/۰۲	۳/۲۶
		۸/۰۰	۳/۳۳

نتیجه‌گیری

گسترش گردشگری در راستای توسعه پایدار، یعنی گونه‌ای از گردشگری که دارای منافع اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و زیست‌محیطی باشد و تأثیرات منفی در محیط ایجاد نکند و همچنین بتواند رضایت گردشگران را جلب کند، نیازمند برنامه‌ها و برنامه‌ریزی‌های جدی و حساب شده در کوتاه‌مدت و بلندمدت است. گردشگری مزیت‌های فراوانی دارد و می‌تواند منبع مهمی برای ایجاد فرصت‌های شغلی و درآمدی و در نتیجه عاملی در راستای

توسعه بویژه در مناطق روستایی باشد. از سوی دیگر، چنانچه این فعالیت و گسترش آن در مناطق روستایی بدون برنامه و مدیریت صحیح و اصولی صورت بگیرد، در بلندمدت آسیب‌ها و مخاطراتی را برای مناطق روستایی در ابعاد مختلف محیطی و انسانی در پی خواهد داشت و به این ترتیب با هدف و فلسفه اولیه خود یعنی کمک به توسعه مناطق روستایی، در تقابل و تضاد قرار خواهد گرفت. شناسایی و آینده‌نگری در رابطه با انواع مختلف و جوانب مثبت و منفی اینگونه تغییر و تبدیل‌ها، در راستای جلوگیری از بروز و پیامدهای آثار منفی و نیز تقویت آثار مثبت آن برای جوامع میزبان، بویژه در مناطق روستایی، از اهمیت و ضرورتی غیر قابل انکار برخوردار بوده و هرگونه اهمال و کوتاهی در این زمینه، چه بسا غیر قابل جبران خواهد بود. دُماب، یکی از کهن‌ترین روستاهای مرکزی ایران با جاذبه‌ها و داشته‌های قابل ملاحظه و دارای سابقه نسبتاً طولانی در گردشگری روستایی است. بنابراین، سنجش و ارزیابی نگرش ساکنین این روستا به اثرات و پیامدهای این پدیده، با توجه به تجربه‌ای که طی این سالیان اندوخته‌اند، تا اندازه زیادی بازنیاماننده واقعیت آن خواهد بود. نتایج مطالعه حاضر، مبتنی بر پیمایش میدانی و حضور در محل، نشان داد که حوزه‌های مختلف محیطی، کالبدی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، از این پدیده به گونه‌های متفاوتی تأثیر پذیرفته‌اند. از نگاه جامعه محلی، بیشترین و شدیدترین این تأثیرات منفی و متوجه عرصه‌های محیطی و اجتماعی بوده است و پس از آن، کالبد و اقتصاد روستا بهره‌مندی‌ها و عواید مثبتی از آن داشته‌اند. به این ترتیب، اگرچه توسعه گردشگری در این روستا تأثیرات مثبتی در حوزه‌های کالبدی (به شکل دگرگونی ظاهری در چهره و سیمای بیرونی: gentrification) و اقتصادی داشته، اما به جنبه‌ها و عوارض منفی گسترش آن در حوزه‌های محیطی و اجتماعی توجهی نشده است. با توجه به اهمیتِ بر مراتب بیشتر این حوزه‌ها، بی‌توجهی به این امر نه تنها پایداری گردشگری را در این منطقه ناممکن می‌کند، بلکه به کلیت پایداری توسعه روستا در بلندمدت هم می‌تواند لطمه وارد می‌کند. نکته قابل توجه در مقایسه این دو نوع نگرش و دو نوع تأثیرگذاری گردشگری بر جوامع روستایی، این است که چون تأثیرات مثبت در حوزه‌های کالبدی و اقتصادی هم در مدت کوتاه‌تری حادث می‌شوند و هم قابل درک‌تر و مطلوب‌تر هستند اما تأثیرات محیطی و اجتماعی معمولاً با تأخیر و در مدت بلندتری بروز نموده و قابل درک می‌شوند، چه بسا باعث غفلت‌هایی، هم از سوی جامعه محلی و هم از سوی مسئولان و برنامه‌ریزان، می‌شوند که جبران آنها و زدودن پیامدهای آنها در راستای پایداری جوامع

شکننده روستایی در آینده، چندان آسان نخواهد بود. بدون اندیشیدن و اجرای برنامه‌های مناسب و حساب شده، چنین رویه‌ها و تجربه‌هایی، در بلندمدت هم برای گردشگری روستایی و هم برای پایداری و توسعه روستایی ناموفق خواهند بود. در این راستا، تغییر در الگوی جذب گردشگر به شکل جایگزین کردن گردشگری جامعه‌محور، ساماندهی و تقویت تشکل‌های غیردولتی در زمینه میراث فرهنگی و گردشگری و واگذاری امور به آنها در چارچوب قوانین، آشنایی مردم محلی با رویه‌های حفظ و احیاء میراث فرهنگی از طریق جلسات آموزشی کارشناسان میراث فرهنگی و استفاده از تجارب موارد و جوامع روستایی موفق‌تر ملی و بین‌المللی، از جمله راهکارهای مفید به نظر می‌رسند که متوجه هر دو سوی جامعه میزبان و گردشگران، در توسعه گردشگری است.

منابع

- آریان پور، آزاد (۱۳۹۲). *ساماندهی جاذبه‌های ژئوتوریستی (مطالعه موردی غار قوری قلعه)*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی توریسم (استاد راهنما: مسعود تقوایی)، دانشکده علوم جغرافیایی و برنامه‌ریزی، دانشگاه اصفهان.
- افشارپور، فرزانه (۱۳۹۰). *بررسی تأثیرات توسعه توریسم و چشم‌انداز آینده آن (مطالعه موردی: منطقه باغبادران)*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی توریسم (استاد راهنما: عباس امینی)، دانشکده علوم جغرافیایی و برنامه‌ریزی، دانشگاه اصفهان، اصفهان.
- باباخان‌زاده، ادريس و لطفی، صدیقه (۱۳۹۱). *ارزیابی اثرات گردشگری بر روستای قوری قلعه، مطالعات مدیریت گردشگری، سال ۷، شماره ۲، صص: ۸۱-۱۱۶*
- بنیاد مسکن انقلاب اسلامی استان اصفهان (۱۳۸۲). *طرح هادی روستای دماپ (کارشناسان طرح: احسان‌اله باقری و الهام خرمی)*.
- پاپلی یزدی، محمدحسین و سقایی، مهدی (۱۳۸۹). *گردشگری (ماهیت و مفاهیم)*. انتشارات سمت، تهران.
- تقدیسی زنجانی، سیمین و دانشور عنبران، فاطمه (۱۳۸۶). *توریسم روستایی، تصویری مجازی یا الگویی حقیقی در برنامه‌ریزی روستایی، جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، شماره ۸، صص ۱۷۹-۱۹۲*
- تولایی، سیمین، ریاحی، وحید، افراخته، حسن و شعبانی، احمد (۱۳۹۲). *بررسی توانمندی‌ها و راهکارهای توسعه گردشگری روستایی در بخش کهک استان قم، پژوهش‌های جغرافیایی انسانی، دوره ۴۵، شماره ۴، صص: ۱۱۸-۱۰۳*
- جمعه‌پور، محمود و کیومرث، نرجس (۱۳۹۱). *بررسی اثرات گردشگری بر دارایی‌ها و فعالیت‌های معیشتی مردم در چارچوب معیشت پایدار گردشگری (مطالعه موردی: روستای زیارت)*، *مطالعات مدیریت گردشگری، سال ۷، شماره ۷۱، صص: ۸۷-۱۱۹*
- رضایی، روح‌الله، حسینی، سید محمود، رنجبران، پریسا و صفا، لیلا (۱۳۹۰). *ارزیابی اثرات منفی توسعه گردشگری در روستای ایبانه استان اصفهان با استفاده از مدل تحلیل عاملی. فضای گردشگری، شماره ۱، صص ۲۸-۴۰*
- رضوانی، محمدرضا، اکبریان رونیزی، سعیدرضا، رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا و بدری، سیدعلی (۱۳۹۰). *تحلیل مقایسه‌ای آثار اقتصادی گردشگری خانه‌های دوم با*

گردشگری روزانه بر نواحی روستایی با رویکرد توسعه پایدار (مطالعه موردی: شهرستان شمیرانات، استان تهران)، پژوهش‌های روستایی، سال ۲، شماره ۴، صص: ۶۲-۳۵.

رضوانی، محمدرضا و صفایی، جواد (۱۳۸۴). گردشگری خانه‌های دوم و اثرات آن بر نواحی روستایی: فرصت یا تهدید (مورد: نواحی روستایی شمال تهران). پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۵۴، صص ۱۲۱-۱۰۹.

رفیعی دارانی، هادی و براتی، جواد (۱۳۹۳). نقش صنعت گردشگری در ایجاد اشتغال در استان خراسان رضوی، مطالعات مدیریت گردشگری، سال ۸، شماره ۲۵، صص ۱۳۴-۱۰۹.

رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا و قادری، اسماعیل (۱۳۸۱). نقش گردشگری در توسعه روستایی (نقد و تحلیل چارچوب‌های نظریه‌ای)، فصلنامه مدرس، دوره ۶، شماره ۲، صص ۴۰-۲۳.

ریاحی، وحید و مهرعلی تبار فیروزجانی، مرتضی (۱۳۹۳). بررسی آثار محیطی گردشگری بر سکونتگاه‌های روستایی (مورد: روستاهای کوهپایه‌ای شهرستان بابل)، جغرافیا، سال ۱۲، شماره ۴۰، صص: ۱۶۰-۱۴۷.

سجادی، اشرف و احمدی، فاطمه (۱۳۹۲). ارزیابی اثرات گردشگری روستایی شهرستان فومن از دیدگاه جامعه روستایی، مطالعات مدیریت گردشگری، سال ۸، شماره ۲۳، صص ۱۷۵-۱۵۵.

ضیایی، محمود، امین‌بیدختی، علی‌اکبر و قربانی، فاطمه (۱۳۹۲). ارزیابی ظرفیت جامعه محلی برای توسعه پایدار گردشگری، مطالعات مدیریت گردشگری، سال ۸، شماره ۲۴، صص ۸۸-۵۹.

طالب، مهدی، بخشی‌زاده، حسن و میرزایی، حسین (۱۳۸۷). مبانی نظری مشارکت اجتماع روستایی در برنامه‌ریزی گردشگری روستایی در ایران، روستا و توسعه، سال ۱۱، شماره ۴، صص ۵۲-۲۵.

عبداله‌زاده، غلامحسین، شریف‌زاده، ابوالقاسم و عربیون، ابوالقاسم (۱۳۹۲). بررسی پیامدهای گسترش گردشگری در نواحی روستایی: مطالعه موردی روستای زیارت در استان گلستان. جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، سال ۲۴، شماره ۴، صص ۳۲-۱۵.

- عزیمی، آئیژ، ایمانی، بهرام و محمدجانی، مرتضی (۱۳۸۹). دیدگاه ساکنان روستای وکیل - آباد نسبت به سودمندی گردشگری برای مردم محلی. *جغرافیا و برنامه ریزی محیطی*، دوره ۲۱، شماره ۴، صص ۱۱۶-۱۰۵.
- علیزاده، کتابون (۱۳۸۲). اثرات حضور گردشگران بر منابع زیست محیطی، بخش طرقله در شهرستان مشهد. *پژوهش های جغرافیایی*، شماره ۴۴، صص ۷۰-۵۵.
- علیقلی زاده فیروزجایی، ناصر، بدری، سیدعلی و فرجی سبکبار، حسن علی (۱۳۸۶). نگرش جامعه میزبان به اثرات محیطی و اقتصادی گردشگری در نواحی روستایی (مطالعه موردی: بخش مرکزی نوشهر). *روستا و توسعه*، سال ۱۰، شماره ۱، صص ۲۲-۱.
- قادری، اسماعیل، عزتی، عزت الله و حسین پور، شکوفه (۱۳۹۰). بررسی توسعه گردشگری روستایی در بخش آسارا شهرستان کرج، *فصلنامه جغرافیایی سرزمین*، سال ۸، شماره ۳۱، صص: ۳۰-۱۷.
- کاویانی، محمدرضا، حلبیان، امیرحسین و شبانکاری، مهران (۱۳۸۶). بررسی تأثیر تغییر اقلیم و پیامدهای آن بر صنعت توریسم، *انسان و محیط زیست*، شماره ۱۵، صص ۴۵-۳۲.
- مهدوی، مسعود، قدیری معصوم، مجتبی و قهرمان، نسرين (۱۳۸۶). اثرات گردشگری بر توسعه روستایی با نظر سنجی از روستایان دره کن و سولقان، *روستا و توسعه*، سال ۱۱، شماره ۲، صص ۶۰-۳۹.
- Ahammed, S.S. (2010). *Impact of tourism in Cox's Bazar, Bangladesh*. MSc Thesis, North South University, Bangladesh.
- Akca, H. (2006). Assessment of rural tourism in Turkey using SWOT analysis. *Journal of Applied Sciences* 6 (13): 2837- 2839.
- Arntzen, J., Setlhogile, T., and Barnes, J. (2007). *Rural livelihoods, poverty reduction, and food security in Southern Africa: Is CBNRM the answer?* Washington, DC: International Resources Group.
- Breidenhann, J. and Wickens, E. (2004). Tourism routes as a tool for the economic development of rural areas vibrant hope or impossible dream? *Tourism Management* 25(1): 71- 79.
- Byrd, E., Bosley, H. and Dronberger, M. (2009). Comparisons of stakeholder perceptions of tourism impacts in rural eastern North Carolina. *Tourism Management* 30 (1): 693-703.
- Eghbali, N., Bakhshandeh Nosrat, A. and Alipour, K. (2011). Effect of positive and negative rural tourism (case study: rural Semnan province). *Journal of Geography and Regional planning* 2: 63-76.
- Fossati, A. and Panella, G. (2000). Tourism and sustainable development: a theoretical framework. In: A, Fossati, & G. Panella

- (Eds.), *Tourism and sustainable economic development* (pp. 3 - 36). Boston: Iower Academic Publishers.
- George, E.Wanda, Mair, Heather and Reid, Donald G. (2009). Rural tourism development (*localism and cultural change*), Channel View Publication, Bristol, Buffalo, Toronto.
- Giaoutzi, M. and Nijkamp, P. (2006). Emerging trends in tourism development in an open world. In: M. Giaoutzi, & P. Nijkamp (Eds.), *Tourism and regional development: New pathways* (pp. 1-12). Aldershot, UK: Ashgate Publishing Ltd.
- Gnoth, J. and Zins, A.H. (2013). Developing a tourism cultural contact scale, *Journal of Business Research* 66 (6): 738-744.
- Harrill, R. (2004). Residents' Attitudes toward tourism development: a literature review with implications for tourism planning, *Journal of Planning Literature* 18 (3): 251-66.
- Hernandez, S.A., Cohen, J. and Garcia, H.L. (1996). Residents' attitudes towards an instant resort enclave. *Annals of Tourism Research* 23 (4): 755-779.
- Jackson, M.S. and Inbakaran, R.J. (2006). Evaluating residents' attitudes and intentions to act toward tourism development in regional Victoria, Australia, *International Journal of Tourism Research* 8 (5): 355-66.
- Kandel, W.A. and Brown, D.L. (2006). *Population Change and Rural Society*, Nederland.
- Kim, M. (2002). *The effects of tourism impacts upon quality of life of residents in the community*, PhD Dissertation Submitted to the Faculty of The Virginia Polytechnic Institute and State University.
- 40- Lee, C.C. and Chang, C.P. (2008). Tourism development and economic growth: a closer look at panels. *Journal of Tourism Management* 29 (1): 180-192.
- McGehee, N., and K. Andereck (2004). Factors predicting rural residents' support of tourism, *Journal of Travel Research* 43 (2): 131-40.
- Sebele, L.S. (2010). Community-based tourism ventures, benefits and challenges: Khama Rhino Sanctuary Trust, Central District, Botswana. *Journal of Tourism Management* 31: 136-146.
- Sharpley, R. (2002). Rural tourism and the challenge of tourism diversification: the case of Cyprus, *Tourism Management* 23 (3): 233- 244.
- Singla, M. (2014). A case study on socio-cultural impacts of tourism in the city of Jaipur, Rajasthan: India. *Journal of Business Management & Social Sciences Research* 3 (2).
- Sirakaya, E., Teye, V. and Sönmez, S. (2002). Understanding residents' support for tourism development in the central region of Ghana, *Journal of Travel Research* 41 (1): 57-68.

- Vargas-Sánchez, A., Plaza-Mejía, M.A. and Porrás-Bueno, N. (2009). Understanding residents' attitudes toward the development of industrial tourism in a former mining community. *Journal of Travel Research* 47 (3): 373-387.
- Weaver, D.B. (1988). The evolution of a plantation tourism landscape on the Caribbean Island of Antigua. *Journal of Economic and Social Geography* 79 (5): 319-331.
- Williams, A.M. and Shaw, G. (2009). Future play: tourism, recreation and land use. *Land Use Policy* 26 (1): 326- 335.
- 49- www.domab.ir